

שמואל יוסף ציטרון – המחנך והמחזאי

(פרק מזכרונותי)

דוד רודבסקי

עבודתו עם ד"ר שמעון בנדרלי. בשנת 1929 גמרתי קורס במשפטים בקלומביה והתכוונתי לעזוב את משרתי בתור מנהל הת"ת של הי.מ.ה.א. הברונקסאי, שהיה בשעתו אחד הגדולים והמסודרים ביותר בעיר, ולהיות לעורך-דין. בנדרלי מנעני מזה, וביקש שאקדיש את כל זמני, לכל הפחות במשך שנים אחדות, לחינוך העברי כדי לרצות את אלה השנים שבתור סטודנט נתתי לחינוך רק חלק מזמני. לגבי בנדרלי זה לא היה ענין של מדרש גרידה אלא של מעשה, כי הוא הניח קריירה מלאה סכויים טובים במדיצינה בבאלטימור כדי להתמסר כולו לחינוך היהודי. בנדרלי האמין שלרגל נסיוני בחינוך ובהנהלה אוכל לעזור לו לבצע תכניות אחדות שתיכנן. הוא שיכנע אותי בטענותיו, ומלבד זה הייתי קשור מאד לעבודתי בחינוך וקבלתי את עצותי.

אחד התפקידים שהטיל עלי בנדרלי היה לבקר בתי ספר כנסתיים שהתרכו בשנות השלושים בשכונות היהודיות החדשות בעיר. למען הכיר אותם ולעמוד בקשר

פעלתו בדרמטיקה החינוכית היהודית של ה"ד"ר שמואל י. ציטרון ז"ל, ותרומתו בשטח הדרמטי והראי-קולי ככלי-עזר בחינוכנו היא ייחודית ומקורית ורבת-ערך. תרומתו בתחום זה ראויה לדין נרחב, אך מגמתי במאמר זה הוא למלא את החסר משתי בחינות: האחת היא, זיקתו של המנחם לד"ר שמשון בנדרלי ז"ל (1944-1876), מייסדה ומנהלה של לשכת החינוך היהודי בניו-יורק (1909-1940), שהדריך את ציטרון בראשית דרכו בדרמטיקה הפדגוגית השפיע עליו במידה מרובה. השנייה – עבודתו האקדמאית במחקר שעשה ציטרון בשטח התקשורת, באסכולה לחינוך של "ניו-יורק וניברסיטי" (1961). את הדיסרטציה של ציטרון הכרתי מקרוב, כי עמדתו בראש ועדת ההדרכה שלו. בוועדה זו היו עוד שני פרופסורים, ק. ארנט ואיירן סיפר, מומחים ידועים במקצוע התיקשורת והם ציינו לשבח את חיבורו של ציטרון.

א. השפעתו והשראתו של ד"ר בנדרלי הייתי מעורב עם ציטרון בתחילת

יוסף, בשביל השלב הצעיר ביותר במחנה, וציטרון עבד יומם ולילה בששת השבועות לפני התחלת עונת המחנה כדי לגמון בזמן.

ב. ההצגה הדרמטית כעזר לחינוך היהודי

במאמרו ב-Jewish Education בחוברת-הזכרון לכבוד בנדרלי מוסר לנו ציטרון את השקפותיו על הדרמטיקה החינוכית. לפי דעתו של בנדרלי היה הילד המסתכל במחזה דרמטי מזדהה עם גבור הדרמה, אך הזדהות כזו היא בעצם פסיבית. בנדרלי שאף לעשות את הילד שותף פעיל בדרמה. אבל איך? רק על ידי סילוק קהל המסתכלים לגמרי ולהפכם לשחקנים על "במת הצופים". לפי ציטרון היה רעיון זה רדיקלי ומאד נועז, אך גם ציטרון ראה בו אפשרויות חיוביות והסכים לנסותו בפועל בהצגת-ראווה גדולה של הסיפור האידילי על רות ובעזר במגילת רות. החליטו לסדר את ההצגה על "הר אחוזה" הנהדר עם נופו המרהיב עין.

ביום שישי אחד אחר הצהריים נקהלו כל ששת מאות המשתתפים במחזה, יחד עם מדריכיהם על ההר, כולם לבושים תלבושות של התקופה שהמחזיון. רובם של הנאספים היו קוצרים ומלקטים פשוטים בשדות בועז. הם ישבו ואכלו יחד עם אנשי בית-לחם את השבלים והקלי, ובעזר ישב ממלם בראש ההר, וחת ישבה לרגליו. אחרי הארוחה נפרד בעזר מהם ורכב על סוסו להביא את ה"גואל הקרוב" לפני הזקנים. הקוצרים ואנשי בית-לחם ליוו אותו בזמרה ובריקוד. ההצגה נגמרה בחג הנישואים של רות ובעזר. האורחים שהשתתפו בחתונה הריעו בשמחה ובצהלה ויצאו במחולות לקראת החתן והכלה. כל החוגים נהנו מאד ונתרשמו מההצגה, שנראתה להם לא כמין מבט חטוף לחוץ ההסטוריה, אלא כחוויה ותמונה חיה בזמנם הם. גם הגיבורים בדרמה לא נראו להם כדמויות מעורפלות על מסך העבר, אלא כבני אדם ממשיים.

ככה יצרו בנדרלי ותלמידו ציטרון זכרוןם לברכה את הצגת-הראווה במחנה

עמהם ועם רבניהם, מנהליהם ומוריהם — ובמיוחד לחפש ביניהם צעירים מוכשרים ומחוננים בעלי "ניצוץ" ו"פלוס" כמו שהתבטא בנדרלי, ולהפגישם אתו. בבית ספר כנסתי אחד בשכונת פלטבוש ברוקלין, פגשתי את שמואל יוסף ציטרון ז"ל. בשיחתנו הראשונה ראיתי בציטרון צעיר בעל נפש שואפת לסיפוק-יתר בהוראה. הרגשתי גם קירבת-רוח אליו, כי

ד"ר שמואל יוסף ציטרון

הוא כמוני סיים חוק לימודים במשפטים והיה שוקל בדעתו אם להיות עורך-דין או להשאר בחינוך. גם ציטרון היה מרוצה מאד משיחתנו כשראה שאינו עוזב לנפשו וגלמוד בבית ספרו, ושמתקיימת לישכת חינוך מרכזית המתעניינת במורים שכמיהו.

כשפגש בנדרלי את ציטרון באביב 1936, נתרשם בנדרלי ממנו. בנדרלי מצידו הקסים את ציטרון הצעיר בתפיסתו הדרמטית, בפיקחותו ובידיעותיו הנרחבות והמעמיקות, וביחוד בדעותיו על הדרמטיקה ככלי-עזר בחינוך היהודי. ציטרון קיבל את הזמנתו של בנדרלי להיספח לצוות האמנים במחנה "אחוזה" ששימש מעבדה בחינוך של שעות-הפנאי שבו התעניין בתקופה ההיא. הגברת דבורה לפסון היתה או, המפקחת על הריקודים ומשה נתנון ניצח על הזמרה. כשש מאות חוננים מגיל רך עד גיל שש עשרה חנו במחנה תחת פיקוחם של למעלה ממאה מדריכים. בנדרלי ביקש מציטרון להכין שורה של שש מחזיות על הגיבור התנ"כי

המדריכים, הוא "ירמיהו הנביא", קטעים ממגילת "איכה" שתרגם לאנגלית. "יהודה הלוי" עצמו שר את "ציון הלא תשאלו" כשקרב לשערי ירושלים. בסוף הטקס קמו "הלויים" ובידים מורמות נשבעו בהתעוררות רבה את השבועה המסורתית "אם אשכחך ירושלים", ואחר זה נגמר הטקס בשירת "התקוה" והחונים נתפזרו לצריפיהם.

לגולת-הכותרת של ההצגות אלה הגיע שמואל ציטרון ז"ל לא במחנה "אחוה", אלא בהצגת חג הביכורים ביום א' בהיר אחד ביוני תש"ח (1948), כארבע שנים אחרי פטירת הד"ר בנדרלי ז"ל, על כר נרחב בגן המרכזי במנהטן. ציטרון התכוון בהצגת-ראווה זו לכבד את זכרו של רבו הגדול. הוא הראה בה לא רק את כשרונו בדרמטיקה אלא גם את כח אירגונו הגדול. שחקנים למאות ומסתכלים אלפים מבתי-ספר רבים מניו-יורק וסביבותיה, הם, הוריהם, ומוריהם, יהודים מכל הזרמים נתקהלו לראות במחזה המרשים הזה ולחיות מחדש את חג הביכורים הקדום מימי השופטים בארץ אבות. מלבד התוכן החינוכי במיפגש רב-גווני זה היה לו גם ערך מיפגני חשוב לא רק מפני ש"ברוב עם הדרת מלך", אלא היה זה גם כנס מלוכד של כל המיפגלות ביהדות אמריקה.

ג. מחקריו בשימוש בחומר ראי-קולי

מלבד תרומתו בשטח הדרמטי הוריש לנו שמואל ציטרון ז"ל מחקר רציני על השימוש בחומר ראי-קולי בחינוך היהודי (1961). מטרתו כפי שהגדירה, היתה לסקור מבחינה בקורתית את הנעשה עם החומר הראי קולי בחינוך היהודי היסודי באמריקה משנת 1945. הוא בדק גם 289 דוגמאות של החומר הזה למען לבחון עד כמה הוא מתאים לצרכי החינוך בשלב היסודי לפי כללים מקובלים בחינוך לפני ההשקפות ותכניות הלימודים של הזרמים הדתיים השונים. המחקר ניסה גם לקבוע את הגורמים שמנעו לפיתוח מעולה יותר של החומר הראי-קולי.

"אחוה", פגישה חדשה בדרמטיקה חינוכית. במשך זמן קצר נעשתה הצגה זו אירוע רגיל בחיי המחנה. גם בשביל טקסים דתיים נהניו את השיטה הזאת. בכל יום שישי לפנות ערב לבשו כל בני "אחוה" לבנים והתאספו לפני אולם האוכל לקבל את שבת המלכה. הד"ר בנדרלי בתור ה"אבא" של משפחת "אחוה" עמד מול שורת החונים ומדריכיהם ומסביר להם את משמעותו של יום הקדוש והמנוחה בחיי עמנו, בידעו כי קהל שומעיו הם בני דור אשר לא הכירו את העולם היהודי, את ההוי והמסורה שלו. בהצגה הדרמטית היו החונים מופיעים בדמות כל אחד מששת ימי בראשית בתלבושת מיוחדת לפי הסיפור של בריאת העולם בתורה. לשיא הדרמה הגיע קהל החונים כש"שבת המלכה" יצאה מבין האילנות, ראשה עטור בכתר פרחים. היא הלכה בלוויית "מלאכי השרת" – פעוטות המחנה לבושי כנפים. המלכה ומלאכיה נתקבלו בשמחה ומחול ובזימרת ההימנונים "לכה דודי" ו"שלוש עליכם". הטקס נגמר בקידוש על היין ש"אבא" שר בניגון חציו מזרחי וחציו חסיד. בטקס מקביל נפרדו החונים משבת המלכה לפני שקיעת החמה ביום השבת. בדבריו בטקס הזה היה "אבא" מתאר את מצב רוחו העגום של היהודי בצאת השבת ובכלותו היה מבדיל על היין בניגון המסורתי העצובי מיד לאחר זה החלו החונים את השבוע החדש בריקוד ובשירת "שבוע טוב".

לא רק בחג ומועד אלא גם בליל תשעה באב ערכו בנדרלי וציטרון טקס דרמטי. החונים ישבו קבוצות קבוצות "על נהרות בבל". ד"ר בנדרלי דיבר על אסון האומה תל המאורעות שקרו לישראל בימי גלותו הארוכה. לעתים כשהתרגש זלגו עיניו דמעות. פעם הזכיר את המנהג של קהילות של ספרדים, כשהחזן בליל תשעה באב היה זורק אפר באויר ואומר בקול רם "אפר תחת פאר" וחרו ואומר "פאר תחת אפר" הסביר את אמונת העם בביאת המשיח לפי האגדה הנפלאה שהמשיח נולד בתשעה באב. באותו ערב קרא אחד

ד"ר שמשון בנדרלי

הטרגדיה האיזמה שסבל הוא ורעייתו דבורה, תיבול לחיים, כששיכלו את בנם יחידם המשכיל הד"ר אהרון ציטרון ז"ל, שגם הוא קיבל את הדוקטוראט שלו ב"ניו-יורק יוניברסיטי". בלי ספק שטרגדיה זו ניתקה את פתיל חייו של האב כשידו היתה עוד נטויה בהגשמת תכניות נוספות. הוא התייחס לעבודתו כמלאכת הקודש והעשיר בה את החינוך היהודי. יהי זכרו ברוך!

המכון היהודי; ניו-יורק אוניברסיטה

המחקר נחלק לשני חלקים. הראשון משמש כעין הקדמה עיונית והיסטורית לדיסרטציה שלו. ציטרון בוחן את המקורות היהודיים ומראה כי גם בספרות התנכ"ית והרבנית ישנם דגמים ומשלים להסביר את חוקי ישראל. ככה היה גם בספרות המאוחרת. גם במאה השבע עשרה השתמשו המלמדים במכשירי-עזר חזותיים בהוראתם, בצירי-לוואי ומיני מפות ועיטורים. גם בחדר המתקן של המאה העשרים, שמחנכים העבירו אותו ממזרח אירופה לארץ זר, ניצלו כלי-עזר חזותיים: צלומים, תמונות לוחות ומפות וכדומה. לישכת החינוך הניו-יורקית מיסודו של ד"ר בנדרלי, הנהיגה שיקופיות צבעוניות הרבה בתכנית לימודה, ובסוף שנות העשרים הוציא המכון לחינוך ביתי שלה (Jewish Home Institute) גם תקליטים.

ההערכות של 289 הדוגמאות הראי-קוליות מוכיחות כי רק פילמים מועטים היו מכוונים לשימוש בבתי הספר, ובדרך כלל אינם הולמים את ההשקפות של הזרמים הדתיים של יהודי אמריקה. יותר מחצי החומר הזה מכון לגילים מאחת עשרה עד שלוש עשרה.

אין פה המקום להכנס לפרטים יותר על פעולותיו הרבות של הד"ר ציטרון בשטח התקשורת הפרדוגית היהודית. על ספריו ומחזיותיו כבר כתבו אחרים. הוא המשך את עבודתו עד יומו האחרון על אף